

СЛОБОДАН ПРОДИЋ

Српска православна
Епархија далматинска
Република Хрватска

УДК 929:323(470)GAPON

Пегледни рад
Примљен: 12.09.2016
Одобен: 22.10.2016
Страна: 289-300

НЕКОЛИКО ФРАГМЕНАТА ИЗ ПОЛИТИЧКОГ ЖИВОТА СВЕШТЕНИКА ГЕОРГИЈА АПОЛОНОВИЧА ГАПОНА

Сажетак: Свештеник Георгиј Аполонович Гапон једна је у низу интересантних личности чија је политичка активност оставила дубок траг у историји Русије у последњим деценијама 19. и на самом почетку 20. века. О њему, на српском језику, не постоји пуно радова. Разлога за то је заиста много, а међу најважнијим свакако јесте да је један православни свештеник међу покретачима догађаја који ће значајно променути ток историје Русије. Овај рад је скроман покушај да се о овом човеку каже нека реч више.

Кључне речи: Русија, Гапон, Петроград, револуција, политичко убиство

Револуције које су захватиле Русију с почетка 20. века и даље представљају извор за обимно проучавање тема које тек требају да буду обрађене и то из више разлога. Неке од тема од стране истраживача до данас једноставно нису ни дотакнуте, а такође постоје и оне које су, стицајем околности и најразличитијих разлога, обрађене на такав начин да се, у тим и таквим радовима, осећа изузетан притисак у изношењу ставова и закључака што, самим тим, у огромној мери утиче на крајњи резултат истраживања.

Међу темама које од стране српских истраживача нису баш нарочито обрађиване јесте и тема о једној веома интересантној личности. Реч је о некоме чија је делатност у огромној мери оставила траг у револуционарним и политичким покретима који су Русију, у једном периоду њене историје, уздрмали из темеља. У овом раду покушаћемо, наравно у што је могуће краћим цртама, наведемо неке најосновније детаље из живота свештеника Георгија Гапона.

Када се у нашем (= српском) образовном систему током друге половине 20. века говорило о Фебруарској револуцији 1905. године у Петрограду, вешто се избегавало да, у вези са иницијатором и покретачем ових догађаја, буде истакнуто ко је заправо предводио побуњени народ и због чега је уопште дошло до тог историјски значајног револта. У историографским али и у поли-

тичким или богословским научним круговима, пре свега међу истраживачима који су припадали српском националном корпусу, створила се клима у којој није било препоручљиво да се на светло дана износе детаљи типа да је заправо иницијатива за променама у том тренутку геополитчки важној држави каква је Русија крајем 19. и почетком 20. века у значајној мери потекла од стране православног свештеника, тј. некога ко је, према систему вредности нешто каснијих времена, „класни непријатељ”.

Имајући у виду да су данашњем читаоцу у великој мери непознати детаљи о свештенику Гапону, осећамо потребу да, пре него се нешто подробније позабавимо његовим „политиканством”, тј. политичким ставовима и активностима, изнесемо и неколико, по нашем мишљењу, битних просопографских елемената.

Георгиј Гапон родио се 5/17. фебруара 1870. године у породици писара Аполона Фјодоровича који је службовао у селу Белика (Полтавска губернија). Одрастајући у дубоко религиозној породици, а имајући склоност према мистици и духовности, након успешно окончаног основног образовања, млади Георгиј је, по савету тадашњег парохијског свештеника и са допуштењем родитеља, уписао Полтавско духовно училиште, тј. школу у којој се упоредо са уобичајеним предметима, акценат ставља и на изучавање предмета који су блиски православном богословљу. По окончању ове школе он уписује Полтавску богословију свакако са циљем да би касније постао парохијски свештеник. Оно што је важно истаћи, а у непосредној је вези са његовим образовањем, јесте да Гапон још у Полтавском духовном училишту, а потом и у богословији, прихвата идеје наставника који су припадали тзв. „толстовцима”, тј. заговорницима идеја Лава Николајевича Толстоја. Овакви ставови младог Гапона наравно да нису остали непримећени, а то се, између осталог, препознаје и у чињеници да од стране управе богословије не добија диплому која му омогућује наставак школовања на некој од тадашњих духовних академија. У сваком случају, он богословију окончава 1893. године, а већ наредне године ступа у брак, те по наговору супруге подноси молбу за рукоположење у свештенички чин. Током 1894. године Гапон је рукоположен за ђакона, а потом и за свештеника. Епископ Иларион (Јушенов),¹ поставља га за свештенослужитеља при цркви Свих Светих која се налазила на полтавском гробљу. Већ тада јасно се пројављује његов таленат да својим беседама привлачи велики број људи око

¹ Епископ Иларион (Јушенов) припада оној групи архијереја Руске Православне Цркве из друге половине 19. века који су, најједноставније речено, из најбоље намере заправо омогућили да дође до ситуација о којима тек треба да се донесе подробен научни закључак. Наиме, епископ Иларион је у својим настојањима да се у епископији којом је управљао устроји што је могуће већи број друштва око којих би се окупљали православни верници, а са жељом да се заштите о различитих изазова савременог начина живота, када говоримо о Григорију Гапону, у овом тада младом и енергичном човеку свакако видео некога ко би био од велике користи у поменутиим друштвима али и самој Цркви. Оно што је потребно нагласити у вези са епископом Иларионом и његовом односу према Гапону јесте да је реч о тада већ старом човеку (рођен је 1824. године) који као да више није имао ту свежину у процени човека која је заправо нужна и неопходна за сваког епископа у одабиру људи које ће рукополагати и постављати на одређене функције у Цркви.

себе. Оно што је такође интересантно јесте да он народ, који је у великом броју долазио на богослужења у овој цркви, подстакне на то да у оквирима својих могућности помажу ситорињу, болесне, немоћне... Овакав приступ свештеничкој служби наравно да је иницирао сукоб Гапона са околним свештеницима који су у њему видели некога ко им одвлачи људе из храмова у којима они служе.

Ипак, ово није било неко велико искушење за младог свештеника Георгија Гапона. Неупоредиво веће искушење била је изненадна смрт супруге тако да је он, од 1898. године, „остао сам у одгајању деце: сина Алексеја и кћери Марије” (*Писма Гапона*, 1907: 104-116).

Те исте 1898. године, свешеник Георгије Гапон замолио је епископа Илариона да му помогне око уписа Петроградске духовне академије. Епископ му је, преко својих пријатеља Константина Победоносцева,² и Владимира Саблера,³ успео да омогући упис свештенику Георгију на Петроградску духовну академију. Али недуго након почетка школовања на овој високообразовној установи Гапон примећује да ту за себе неће пронаћи ништа што му може бити од користи (Гапон, 1990).

Лето 1899. године он проводи на Криму, а сусрет са Василијем Верешчагином,⁴ и Григоријем Цанишевим,⁵ имају снажан утицај на њега и његов

² Константин Петрович Победоносцев (1827-1907) био је утицајна личност у руским државним и црквеним круговима друге половине 19. века. Упоредо са многобројним световним дужностима једно време је провео и као обер - прокуратор Светог Синода Руске Православне Цркве. Запамћено је да је на тој позицији заступао ставове који су били усмерени ка неутралисању утицаја протестантских идеја које су, у Руску Цркву, покушавали да унесу поједини чланови Светог Синода, као на пример епископ Антониј (Вадковски). Интересантно је нагласити и то да се Константину Победоносцеву у појединим западним изворима (на пример у *Енциклопедија Британика*) неретко приписује снажан и неприкривени амтисемитизам. Ипак, ово питање је и даље отворено, као у осталом и много тога другог у вези са овим човеком, тако да се у неком догледном времену очекује један или више радова који би осветлили поједине епизоде из његовог живота. До тада, као један од извора који нам могу пружити подробније информације о њему као обер - прокуратору Светог Синода, читаоцима препоручујемо: Ю. Ю. Петрушин, *Обер-прокуратор Свјатейшого Синода, професор Московског универзитета К. П. Победоносцев*, Вестник МГУ 21/1 (2005), 53-65.

³ Владимир Карлович Саблер (1845-1929) у времену о коме говоримо обављао је дужност правника при Светом Синоду Руске Православне Цркве. Касније, тј. од 2. маја 1911. године, он постаје обер-прокуратор Светог Синода. На овој дужности остаје до 5. јула 1915. године. Оно што је потребно нагласити у вези са њим, а тиче се евентуалног истраживања његовог живота од стране српских истраживача, јесте и то да је он током 1915. године променио презиме, тј. да је прихватио презиме Десјатовски, а то је презиме његове супруге Олге. Овај покушај да избегне репресије које су му се касније догодиле ипак није успео тако да је он, почев од 1918. године, у више наврата хапшен и затваран. Умире у затвору 9. септембра 1929. године.

⁴ Василије Василевич Верешчагин (1842-1904) руски сликар и писац који припада групи „баталиста”, тј. уметника који се радо баве историјским темама из историје Русије, а пре свега изображењем великих и значајних битака. О његовом боравку на Криму током 1899. године погледати: С. Т. Аксентьев, *„Монастырские” каникулы В. В. Верещагина*, Московский журнал 10 (2013), 18-24.

⁵ Григориј Аветович Цанишев (1851-1900), правник, публициста и историчар јерменског порекла. Познат је по својим либерарним ставовима у науци, а поготово у данас његовом најпознатијем делу „Из епохи великих реформ” које је од 1892. године, када се по први пут појавило, до смрти аутора, тј. 1900. године, доживело осам проширених и допуњених издања.

даљи животни пут. Наиме, све оно што је он видео током боравка на Криму по тамошњим манастирима и црквама, као и савети две у то време значајне личности руског друштва, свештеника Георгија Гапона усмеравају ка још интензивнијој социјалној делатности. Ово се пре свега огледа у његовом ангажману при „Обществе религиозного - нравственного просвещения” у Петрограду којим тада руководи свештеник Философ Орнатски.⁶ Такође, те исте 1899. године, свештеник Георгиј Гапон бива постављен за свештенослужитеља при цркви Пресвете Богородице у Галерној Гавани.⁷

Живот у том делу Петрограда и Гапонов таленат проповедника и организатора свакако се морају посматрати као одређена врста преломног момента у целокупном његовом делању. Наиме, храм у коме он служи неретко је место окупљања огромног броја људи. Ови људи долазили су да чују беседе свештеника који своје вернике позива да истрају у искушењима свакодневног живота али, а то је нарочито важно, истовремено чини много тога да тим истим људима пружи и одређену материјалну помоћ али не и кроз претходно организовано и легализовано друштво (*Трагедия священника Гапона*, 2004).

Од огромне важности за његов даљи рад било је друштво које је организовао, а које је носило назив „Общество ревнителей разумного - христианского проведения праздничных дней”.⁸ Оно што се свакако мора истаћи, а везано је за тему о којој говоримо, јесте да Гапон за ово друштво саставља „Устав” у коме се, између осталог, акценат ставља на узајамну материјалну помоћ чланова, али оно што је свакако важније у вези са каснијим догађајима, јесте да овај „устав” препознајемо и у правилнику за рад друштва „Собрание”, а такође и у чувеној „Петицији”.

Период његовог живота између 1900. и јесени 1902. године обележен је наставком социјалне делатности али и низом догађаја који су све више продубљивали његов конфликт са одређеним круговима унутар Руске Православне Цркве. По нашем мишљењу, два детаља су нарочито важна и на њих је потребно обратити пажњу у евентуалним истраживањима. Први је сукоб са црквеном бирократијом која је, нагласимо, у то време снажан и утицајан елемент у целокупном руском друштву. Губитак благонаклоности овог тромог али важног апарата неминовно је значио и губитак свих до тада изграђених положаја.

⁶ Философ Николајевић Орнатски (1860-1918) иако је од августа 2000. године, заједно са својим синовима Николајем и Борисом, прибројан лику светих, и даље је огромна непознаница за многе у Србији. Наиме, реч је о једном у низу свештеника Руске Православне Цркве који су, видећи у каквом се стању налази њихова паства, започињали са интензивном социјалном делатношћу а све са циљем да се у одређеној мери помогне пре свега најугроженијим парохијанима. Оно што је интересантно јесте и то да је свештеник Философ Орнатски, по свему судећи, пострадао од стране управо оних којима је неколико година раније помогао да не умру од глади. Наиме, он и његови синови, под оптужбом за контрареволуционарну делатност, стрељани су крајем октобра или почетком новембра 1918. године. Њихова тела пронађена су у води Финског залива, мада се претпоставља да су стрељани у Кронштату.

⁷ Реч је о делу Петрограда у коме тада живе најсиромашнији слојеви друштва и који је, као такав, представљао апсолутну периферију која се најчешће избегавала у сваком смислу те речи.

⁸ Потребно је обратити пажњу и на следећи детаљ. Свештенику Георгију Гапону није било дозвољено, како од световних, тако и од црквених власти, да друштво овог типа оснује док је службовао у Галерној Гавани. Поменуто друштво он оснива тек након што је постао настојатељ сиротишта „Свете Олге” Петрограду.

Ово је, између осталих, осетио на својој кожи и сам Гапон. Други детаљ који ће само убрзати његов пад у очима црквених кругова јесте да он ступа у грађански брак са Александром Уздаљевом, а по канонима Цркве, свештеник ступањем у други брак губи свој положај. Ипак, да Гапон унутар једног дела црквених кругова, у поменутом периоду свог живота, не губи помоћ и разумевање показује нам и детаљ да је он, уз помоћ митрополита Антонија (Вадковског),⁹ окончао школовање у Духовној академији одбранивши дипломски рад под насловом „Современное положение прихода в православных церквях, греческой и русской”.

У јесен 1902. године активности Гапона привлаче пажњу Сергеја Зубатова.¹⁰ Дошло је до покушаја приближавања ставова али све то није уродило плодом јер за Гапона све организације које су деловале под Зубатовом биле су под директним утицајем полиције, а по Зубатову, Гапон и његов однос према проблемима радника представљао је „опасну јерес” (С. Зубатов, 1917: 157-178). Ипак, ово није спречило Гапона да дође на железничку станицу и опрости се са Зубатовим након што је он протеран из петроградске полиције (Н. М. Варнашџев, 1924: 177-208). Са одласком Зубатова прекида се и Гапонов однос са полицијом јер у Зубатовљевим наследницима, а пре свега са Александром Васиљевичем Герасимовим,¹¹ не наилази на било какво разумевање у вези са активностима његове тада већ масовне радничке организације.

„Собрание русских фабрично - заводских рабочих г. Санкт - Петербурга”, како је, од фебруара 1904. године, гласио званични назив организације на чијем се челу налазио њен оснивач - Гапон,¹² административно посматрано и

⁹ Митрополит петроградски и ладошки Антониј (Вадковски) свакако је интересантна личност о чијем животу и делу наравно да треба начинити озбиљан научни рад пре свега имајући у виду да је он од стране својих савременика доживљаван као „либерални” архијереј који са благонаклоношћу посматра на свештенике који у то време активно раде на пољу социјалне помоћи својим парохијанима. Чињеница да митрополит Антониј јесте неко ко помаже свештенику Јовану Кронштатском, свештенику Григорију Петрову и многим другим личностима које припадају поменутом кругу црквених делатника, издвајају га као некога ко јасно и недвосмислено осећа у каквом се стању налази огромна већина Руса у том тренутку. Са друге стране, митрополит Антониј јесте и неко ко се неуморно бори са тим да свештенство не треба да узима активно учешће у изван црквеним активностима, поготово оним који имају политичку конотацију. Ово је, између осталог, и био разлог његовог сукоба са Гапоном у каснијем периоду.

¹⁰ Сергеј Васиљевич Зубатов (1864-1917) јесте централна личност полицијског апарата у Русији који се бави праћењем и сузбијањем револуционарних активности. Када његова, за то време, прилично револуционарна идеја о легализацији појединих организација није прихваћена (тзв. „Зубатовшчина”) и када је дошло до његовог сукоба са важним политичким субјектима тог времена, Зубатов пада у немилост државног апарата. Током 1904. године је имао могућност повратка у службу али до тога ипак није дошло. Живео је мирно и аполитично све до 3. марта 1917. године. Наиме, када је до њега дошла вест да је абдицирао Михаил Романов, Зубатов је, окончавши ручак, устао од стола, отишао у своју радну собу, узео револвер и извршио самоубиство.

¹¹ Александар Васиљевич Герасимов (1861-1944) почетком 20. века, тј. до 25. октобра 1909. године, има изузетно важну улогу у полицијском апарату Петрограда.

¹² Међу првим и најистакнутијим члановима „Собрания” свакако да је потребно поменути: Николаја Михајловича Варнашџова чија је породица, након убиства Гапона, преузела бригу о његовом малолетном сину Георгију, потом Ивана Васиљевича Васиљева који је страдао 9/22. јануара 1905, тј. током протеста „КрОВОвога воскресения”. Затим, потребно је поменути Алексеја Егоровича Карелина, Дмитрија Васиљевича Кузина...

јесте једна међу првим масовним легалним радничким организацијама у Русији.¹³ Према тада постојећим законима, организације овог типа морале су да имају свој „устав”. За тему којом се бавимо овај документ је од велике важности, пре свега имајући у виду да је он, у приличној мери, дефинисан управо ставовима Георгија Гапона. У најкраћем, основни елементи „устава” јесу: могућност да радници на разуман и трезвен начин проводе своје слободно време, да унутар радничких насеља постоји активан рад на пољу просвећења утемељеног на руском националном самосазнању, да се постојано ради на побољшању услова живота и рада радника. Зарад достизања ових циљева „Собрания” тражено је право на: одржавање једнонедељних окупљања ради просвећења и помоћи члановима друштва, формирања световних и духовних хорова који би имали право да одржавају концерте, организовање књижевних вечери, устројење библиотека и предавања са темама из општег образовања, постојање различитих добротворних и комерцијалних пунктова помоћу којих би се сабирала потребна средства ради побољшања материјалног положаја чланства. Према „уставу” чланови „Собрания” могли су бити радници оба пола, руског порекла и хришћанске вероисповести.

Оно што је свакако у значајној мери утицало на све догађаје везане за „Собрание” јесте чињеница да током пар месеци постојања у ово друштво улази прилично велики број чланова, тако да оно постаје, за руске прилике, реално масовна организација.¹⁴

Нарочито интересантан и у науци недовољно обрађен детаљ када је реч о раду „Собрания” јесте период друге половине 1904. године. Наиме, то је време када унутар самог друштва долази до снажног утицаја политизације истог пре свега од стране која је била окупљена око Алексеја Карелина. Ово је, имајући у виду све околности које су се дешавале унутар друштва, него и целокупне ситуације у Русији, било за очекивати, те са пуним правом можемо говорити о томе да је „Собрание”, па и сам Гапон, већ тада било изманипулисано и прилично лако претворено из једног друштва које је било базирано на основама православно - просветитељске организације, у друштво које се све више приклања световним идејама рушења постојеће власти и преузимања исте кроз револуционарну делатност (И. И. Павлов, 1908: 21-57, 79-107). Ова констатација потврђује се и кроз следећи детаљ. Наиме, јануар 1905. године донеће са собом догађаје који ће „Собрание” и самог Георгија Гапона избацивати у први план политичких дешавања у Русији. Петиција са политичким захтевима коју је Гапон сматрао преурањеном, управо залагањем Алексеја Карелина постаје нешто што бива прихваћено од стране друштва (А. Е. Карелин, 1922: 106-116). Оно што можемо рећи јесте да је Гапон у том моменту свакако изгубио свој доминантан положај у организацији коју је основао, те да је све оно

¹³ Вјачеслав Константинович фон Плеве, министар унутрашњих послова Русије, 15/28. фебруара 1904. године, својим потписом легализовао је ову организацију и њен устав.

¹⁴ Као илустрацију можемо поменути податак да крајем 1904. године поред матичног „Собрания”, постоји још 11 филијала ове организације и то у: Виборгу, Нарви, Василостровску, Коломенску, Рождественском кварту, Петербуршком кварту, Невском, Московском, Обводном, Гаванском кварту и месту Колпино.

што му се касније дешавало заправо последица неприпремљености, па и одређене наивности, у односима са свакако политички искуснијим људима тог доба.

„Петиција рабочих и жителей Санкт - Петербурга 9. января 1905. года” за многе представља нешто што је нераскидиво повезано са Георгијем Гапоном. То у одређеној мери јесте тачно јер, по свом садржају, сама петиција проистиче из онога што је заправо представљало суштину „устава” друштва које је основао Гапон међу петроградским радницима. Али, оно што је у својој основи био глас људи који су за себе и своје породице желели само мало бољи живот унутар државе у којој су живели, недуго након обнародовања постаје предмет великих раздора. Наиме, петиција је, захваљујући пре свега онима који су тежили ка револуцији и промени власти у Русији, постала одређена врста програма који је од стране народа и штрајкача, требао да буде предочен цару са захтевом да он треба да одступи са власти.

Оно што је из данашње перспективе потребно напоменути, а тиче се не само овог, него и потенцијалних радова који ће за тему имати улогу Георгија Гапона у догађајима током јануара 1905. године јесте следеће: изворни текст петиције данас није доступан истраживачима. Оно чиме се истраживачи користе јесу различите варијанте истог документа које настају у релативно кратком временском периоду али од којих свака, на свој начин, износи текст у облику који заправо одговара ставовима појединаца или организација тог времена. Као резултат имамо да у овим преписима постоји и одређени број интерполација, али исто тако, и одређени број елемената који су, најпре из идеолошких разлога, изостављени.

У својој основи, петиција је замишљена са циљем да се императору укаже на потребу ограничења власти чиновничког апарата, а такође и на катастрофалан положај самих радника и њихових породица. У суштини, петиција је била тражење побољшања услова живота радника у тадашњој Русији. Идеја да се император Николај Други упозна са проблемима о којима се говори у петицији код Георгија Гапона настаје током марта 1904. године. Наиме, у разговору који је имао са Елисаветом Алексејевном Наришкином, једном од дворских дама, она препоручује да цар буде директно упознат са проблемима радника јер, како то наводи и сам Гапон у својим мемоарима, Николај Други је у основи био добар човек који није имао постојан карактер и који о многим стварима које се дешавају око њега једноставно није имао никакав увид (Г. А. Гапон, 1990: 64).

Ипак, у време када се у Петрограду, од децембра 1904. године, одржавају мањи или већи протести радника, наравно да је свако имао потребу да кроз петицију која је требала бити предата императору са јасно дефинисаним циљем, придода и нешто своје. Према томе, у једном тренутку, а то је нарочито интересантно и можда најсликовитије говори о могућности да су Гапон и његово „Собрание”, које је било у великој мери устројено на принципима православно хришћанске етике и морала, доста лако искоришћени од стране револуционара чије су жеље ишле у правцу да се, између осталог, затражи и одвајање Цркве од државе.

Како се не би стекао утисак да је Гапон, тада већ свакако политички веома виспрен, заправо неко није имао увид у оно што се око њега догађало, сведочи нам и његово инсистирање на томе да време радничких протеста заправо и није најбоље време да се петиција покуша уручити лично цару. У овом његовом гесту могуће је препознати и човека који је можда предосетио шта се заправо дешава и какве могу бити последице, а пре свих, по њега самог. Али, у тим моментима у њему је ипак превагнула она друга страна, тј. окренутост ка славољубљу и потпуно световним вредностима. Наиме, Гапон је, поготово када је видео да постаје „другоразредни играч”, реално могао да се повуче из свега, а да исто препоручи и члановима „Собрания”. Велика је вероватноћа да би се тиме спречило крвопролиће које се догодило, а такође и то да би он изгубио позицију коју је имао. У том за њега преломном тренутку, опредељујући се за ставове револуционарно настројених појединаца, који су иначе били у приметној мањини, Гапон је дефинитивно одредио своју даљу судбину.

Оно што се догодило на петроградским улицама мање или више данас је познато јер о свему томе се причало и писало током претходних деценија. Наравно, интерпретација ових догађаја учињена је тако да одговара околностима у којима настају што заправо значи да у свему једноставно нема места за детаље типа да су радници у све кренули управо онако како то и приличи црквеној литији (поворци) и са свим карактеристичним обележјима (крстови, црквени барјаци, иконе...). Сасвим је сигурно да они тада нису певали „Интернационалу”, него „Достојно јест...”. Али, то је већ једна потпуно друга тема о којој наравно да треба говорити, али у неким другим радовима. Оно што је нама интересантно јесте оно шта се дешава са Гапоном после јануарског крвопролића у Петрограду.

Пјотр Мојсејевич Рутенберг јесте неко ко је дословно спасио живот Гапону на улицама Петрограда.¹⁵ Такође, он се намеће и као особа која, од тог момента, има приличан утицај на оно шта ће се са Гапоном дешавати не само до тренутка његовог убиства, него и одређено време након тог чина. Наиме, оно што јесте интересантно, а тиче се дешавања током првих месеци 1905. године, свакако је и то да Гапон, уз свесрдну помоћ Рутенберга, одлази у Швајцарску, где има прилику да се сусретне са низом изузетно интересантних личности које ће, свака на свој начин, обележити прве деценије 20. века у Русији.

¹⁵ Сукоб на улицама Петрограда створио је ситуацију која је у сваком смислу те речи измакла контроли особама које су руководиле протестом и идејом да се петиција преда у руке императору. Неприпремљеност на оружане сукобе, страх, метеж – све то, у огромној мери, учинило је и онако драматичну ситуацију још тежом поготово због тога што је недуго након отварања ватре на протестанте и првих жртава по свему судећи дошло до сасвим очекиване реакције предводника протеста, тј. да се они, свако на свој начин, сачува од могуће погибије или каснијих репресалија. Када је реч о Гапону, према сведочењима учесника ових догађаја, рецимо Семјона Акимовича Анскија (1863-1920) који је у свом делу „Моје знакомство с Г. Гапоном” прилично сликовито описао догађаје, дошло је до различитих информација у вези са његовом судбином. По некима, Гапон је убијен већ у првом плотуну који су војници испалили на раднике, по другом он је касније смртно погођен, по трећем он је био рањен и склоњен од стране сабораца на сигурно... Оно што се заправо десило јесте да је Рутенберг са својим људима веома помно пратио развој догађаја и Гапоново кретање, те да је благовремено реаговао и извукао га из ситуације која се могла погубно завршити по њега. Питање како је то учињено и од стране којих особа, то је свакако једна од интересантних тема за проучавање.

Из данашње перспективе помало је тешко са прецизношћу одговорити на питање какав је резултат његових сусрета са Георгијем Валентиновичем Плехановим, Левом Григоријевичем Дејчом, Виктором Михајловичем Черновом, Борисом Викторовичем Савинковим, Владимиром Иљичем Лењиним... Разлог јесте тај што је, поготово након убиства Гапона, а такође и догађаја након 1917. године, у Русији и СССР-у, многи детаљи у вези са Гапоном и његовом делатношћу доживели својеврсну интерпретацију, тј. дошло је до приметног прилагођавања онога што се решавало тренутној политичкој ситуацији и потребама новоустројене власти. У једном таквом односу заиста је било довољно простора да много тога поприми потпуно другачију конотацију од онога што се можда догодило. У вези са тим интересантно је оно што Гапон износи у свом „Отвореном писму социјалистичким партијама Русије”, које је светло дана угледало 7/20. фебруара 1905. године. У том писму Гапон је рекао и следеће: „... Као револуционар и практичан човек, позивам све социјалистичке партије Русије да је што пре то могуће постану јединствене и приступе спровођењу оружаног устанка против царизма...” (Г. Гапон, *Открытое письмо к социалистическим партиям России*). Обично се наводи да је ово његово писмо оставило снажан утисак на Лењина, те да му је оно у неку руку и помогло да се окупи Женевска конференција 2. априла 1905. године, а која се може и треба посматрати као преломни тренутак не само у његовој „политичкој активности”, него је то и тренутак који ће одредити његову даљу судбину као човека. Наиме, очевидно да је Гапон у том тренутку заузео позицију која је засметала многима, првенствено због остварења њихових личних интереса. Такође, ништа мање није занемарљив детаљ да је Гапон, након онога што се догодило у Петрограду током јануара, сада заузео један много радикалнији став који је, имајући у виду да је он прилично лако иза себе могао да окупи значајан број присталица, такође могао да поремети планове одређених кругова који су претендовали на преузимање власти у Русији. У сваком случају, кроз свега три елемента, Гапон је, да сликовито кажемо, „избачен из игре”, тј. одређена му је не само политичка, него и животна судбина. Наиме, као неко ко се руководио идејама које су у себи још увек пројављивале одређене елементе хришћанске етике и жеље за социјалном правдом, Гапон је кроз ангажман око оснивања „Всероссийского рабочего союза”, полако али сигурно дошао у несагласност са јеврејском фракцијом у револуционарним редовима првенствено због објављивања брошуре под насловом „Послание к русскому крестьянскому и рабочему народу от Георгия Гапона”. Упркос томе што је ова брошура састављена по узору на црквене проповеди и што се кроз њу Гапон обраћа руском „православном и хришћанском” народу, она није била позитивно дочекана од стране болшевика међу којима су, подсетимо, у том тренутку значајна места заузимали управо револуционарно орјентисани Јевреји (О. Платонов, *Гапон и сионисты*). Наредни корак што га је учинио Гапон јесте да он прихвата новац од Конија Циликауса,¹⁶ док се као трећи корак који је водио ка

¹⁶ Конрад Виктор Циликаус (1855-1924), фински авантуриста, писац, револуционар и политичар. Један је од иницијатора, финансијера и организатора поменуте Женевске конференције руских револуционарних партија. Према данас познатим информацијама, он је од стране Владе Јапана

његовом личном суноврату јесте тај да је поверовао Цилиакусовим речима: „За пожар у Петрограду потребна је добра искра. Не плашите се жртава. Подстичи и води раднике...” (В. А. Поссе, 1929: 24).

Гапон се пре повратка у Русију сусреће са Лењином. Он му даје инструкцију по којој је посредник између њих двојице требао да буде Максим Горки. Горки је такође требао и да руководи расподелом оружја које је Гапон пратио на путу за Русију. Али, стицајем околности, брод којим је оружје требало да дође до обале Русије насукао се и та акција доживљава неуспех.¹⁷ Гапон успева да избегне хапшење и током јесени 1905. године наставља са својим активностима по Петрограду. Али, оно што је било очевидно јесте да је Гапон, упркос чињеници да је имао приличан број људи иза себе, ипак губио своју позицију због више него ли очевидне промене курса бољшевика у односу на организовање револуције. Он је то крајем новембра 1905. године јасно рекао Рутенбергу. За овога, то је било нешто што је свакако и чекао јер, већ наредног месеца, на седници „Савета радничких депутата”, чланство позва на борбу са Гапоном и „гапоновштином” као са опасном демагогијом која нарушава остварење крајњег циља (П. М. Рутенберг, 1925: 345).

Гапон је поново морао у иностранство. Овај пут разлог је био страх да ће бити издат од стране доскорашњих сабораца. Он покушава да преко новина и сусрета са виђенијим људима тог времена, као што су Анатоли Франс, Октав Мирбо, Жан Лонг, Гаспар Феликс Турнашон - Надар и други, оправда своје активности и поврати изгубљену позицију, али без успеха... Околност да се обрео у ситуацији која је била далеко од оне на коју се већ навикао као лидер, Гапон кроз своје „покајништво” пред властима у Русији, настоји да колико толико буде важан чинилац тренутној политичкој сцени. Он крајем јануара 1906. године, министру унутрашњих послова, Пјотру Дуранову, шаље писмо у коме, да ли свесно или несвесно, признаје своју наивност у вези са догађајима од 9. јануара 1905. године. Ово писмо свакако да није био довољан гест којим би стекао наклоност руске полиције. Оно што се од Гапона очекивало свакако је било нешто много веће. Истовремено, кроз писане медије започета је и кампања против њега и „Собрания”. У покушајима да себе оправда он се јавности обраћа писмом које је објављено у часопису „Русь”, али оно што је свакако било неупоредиво опасније по њега јесте чињеница да је најавио изношење детаља о појединим личностима које су имале удела у организовању немира у Петрограду, а међу којима је и Сергеј Јуљевич Вите. Већ тада, разговарајући са својим адвокатом Сергејем Павловичем Марголином, Гапон је наговестио могућност да се на њега припрема атентат. Замолио је Марголина да компромитујућа документа у сваком случају објави, али до тога никада није дошло. Наиме, недуго након убиства Гапона, под мистериозним околностима, у Немачкој умире и Марголин, а документа нетрагом нестају (Н. В. Никитин, 2013: 216).

добило за то време приличну своту новца коју је требао да уложи у активности појединаца и организација зарад подривања политичке и економске стабилности Русије. Очевидно да је Гапон препознат као једна од погодних особа за ту делатност.

¹⁷ Кључну улогу у овој саботажи имао је Евгениј Азеф, особа која је припадала једној од руских револуционарних група у којој су махом деловали Јевреји, а истовремено је радио и као полицијски оперативац.

Смрт Георгија Гапона и даље се води као једно од неразјашњених политичких убиства у Русији. Не упуштајући се подробније у анализу данас познатих детаља у вези са овим убиством, оно што се треба нагласити јесте да је Гапон 28. марта 1906. године кренуо из Петрограда у место Озерка где се, према сведочењима очевидаца, требао да састане са извесним Мартином који је био представник политичке групе „Есери”.¹⁸ 5. априла Гапонов нестанак пријављује његова супруга претходно дошавши у полицију како би проверила да ли је можда ухапшен. Наредног дана у појединим петроградским дневним новинама објављена је вест о његовом нестанку. Адвокат Марголин одмах износи претпоставку да је убијен, позивајући се на то да му је Гапон у пар наврата наговестио ту могућност, те да је са собом почео да носи револвер. 16. априла у часопису „Новое время” под насловом „К убиству о. Гапона”, чији се аутор потписао псеудонимом „Маска”,¹⁹ износи се по први пут низ интересантних детаља. Међу њима се наглашава да је Мартин са којим се Гапон требао да састане нико други до Рутенберг. 19. априла истом часопису достављено је анонимно писмо по коме је Гапон убијен од стране „Радничког суда” јер је увелико започео да сарађује са полицијом, државном влашћу и индустријалцима.

Према релевантним историјским подацима који су познати тек уназад неколико година, у Петроградској канцеларији државне безбедности информација о ликвидацији Георгија Гапона и особи по чијем налогу је то учињено, била је документована већ 15. априла. У том документу износи се детаљ да је убиство Гапона обављено 28. марта, као и то да је све учињено са знањем Рутенберга (В. Хазан, 2008: 832-837). Према данас познатим детаљима који се, нагласимо, и даље не могу означити као апсолутно поуздани, Гапон је претучен па задављен око 19 часова, од стране више особа (мисли се да их је било више од две а мање од шест). Његово тело, обешено у невеликој соби и прекривено зимским капутом, пронађено је тек крајем месеца априла. Након полицијског увиђаја и свега оног што следи у таквим ситуацијама, постало је више него очевидно да је убиство Гапона нешто што је одговарало и властима и опозиционарима. Документи које је Гапон имао у свом дому нетрагом нестају, Рутенберг се склонио у иностранство, прецизније на острво Капри, код Максима Горког, осумњичени за учешће у убиству, међу којима су били и Александар Игњатевич Чудинов, барон А. А. Дикгоф и полицијски агент Евгениј Азеф, нису сносили никакве санкције...

У временима након што су преузели власт и након што је устројен СССР са његовим политичким системом, бољшевици су створили неколико „митова” у вези са Гапоном. Данас је свакако најпознатији онај по коме је Гапон провокатор и агент државне безбедности царске Русије, тј. неко ко је управо од стране тадашње државне власти добијао значајне количине новца како би из-

¹⁸ Реч је о политичкој партији чији је пуни назив „Партија социјалиста - револуционара”. Подробније: П. Г. Прајсман, *Террористи и револуционери, охранници и провокатори*, Москва, 2001.

¹⁹ Према каснијим истраживањима, под овим псеудонимом крио се полицијски службеник Иван Фјодорович Манасевич - Манујлов. Подробније: А. Коллакиди, А. Север, *Спецслужбы Российской империи*, Москва, 2010, 194-195.

нутра раздирао јединство радничког покрета који ће касније помоћи большевизма да дођу на власт. Након што се распао СССР, дошло је до покушаја одређеног броја научника да питању Гапона приђу из више правца и без било какве острашћености. Ови напори још увек трају и реално, протећи ће још доста времена да светло дана угледају подаци у вези са овим човеком који ће осветлити његов живот и утицај који је имао на догађаје у Русији. Оно што јесте један од корака који су учињени, јесте и то да се данас о Гапону уопште говори и да се о њему уопште истражује јер, како се то неретко наглашава, то је прошлост коју би многи желели да заувек забораве.

Литература:

1. А. Е. Карелин, *Девятое января и Гапон. Воспоминания*, Красная летопись 1 (1922), 106-116.
2. В. А. Поссе, *Мой жизненный путь*, Москва, 1929, 24.
3. Г. А. Гапон, *История моей жизни*, Москва, 1990, 64.
4. *Докладная записка и. о. вице - директора Департамента полиции С. Е. Виссарионова об убийстве Г. А. Гапона*, објављено у: В. Хазан (2008), *Пинхас Рутенберг. От террориста к сионисту*. Иерусалим, 832-837.
5. И. И. Павлов, *Из воспоминаний о „Рабочем Союзе” и священнике Гапоне*, Минувшие годы 3-4 (1908), 21-57, 79-107.
6. Н. В. Никитин (2003), *Преступный мир и его защитники*, Москва, 216.
7. Н. М. Варнашёв, *От начала до конца с гапоновской организацией*, Историко - революционный сборник, Ленинград, 1924, 1. том, 177-208.
8. О. Платонов, *Гапон и сионисты* <http://www.rosspb.org> (04.09.2016.).
9. П. М. Рутенберг, *Убийство Гапона*, Ленинград, 1925.
10. *Письма Гапона*: Русская мысль 5, (1907), 104-116.
11. С. Зубатов, *Зубатовщина*, Было 4 (1917), 157-178.
12. *Трагедия священника Гапона*, Нескучный сад 8 (2004)

A FEW FRAGMENTS FROM THE POLITICAL LIFE OF PRIEST GEORGY APOLONOVICH GAPON

Summary: The priest Georgi Apolonovich Gapon one of the many interesting personalities whose activities have left an indelible mark in the history of Russia in the last decades of the 19th and early years of the 20th century. In the Serbian language, there is not much work about him. The reasons for this is a lot, but the most important is the idea an Orthodox priest, one of the initiators of events that will significantly change the course of history of Russia. This paper is a modest attempt to say a few words more on this man.

Key words: Russia, Gapon, Petersburg, revolution